

MULOQOT MADANIYATINING INSON HAYOTIDA TUTGAN O'RNI

Turayeva Dildora Shuhratovna

Samarqand davlat tibbiyot instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada muloqot inson mavjudligining asosi ekanligi, muloqot tufayli odamlar ma'naviy aloqa topishlari va qobiliyatlarini yuzaga chiqarishlari yoritib berilgan. Bugungi kunga qadar insoniyat kishilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni tashkillashtirish, boshqarish va tartibga solishning muloqotdan samaraliroq mexanizmini o'ylab topgani yo'q. Insonning boshqa turdagi deyarli barcha ehtiyojlarining qondirilishi uning aynan muloqotga bo'lgan ehtiyojining qay darajada qondirilishi bilan bog'liq jarayon ekanligi aytib o'tilgan. Muloqot odamlarga ma'lumot berishi va shu bilan birgalikda bilim, tajriba va ko'nikmalarni almashishga yordam berishi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: muloqot, til, ehtiyoj, ong, nutq, idrok, ehtiyoj, muomala, axborot, shaxs, kommunikatsiya, aloqa.

Muloqot insonning ijtimoiy, ongli mavjudot sifatidagi, ong tashuvchi sifatidagi ehtiyojidir. Muloqot ikki yoki undan ortiq odamlar o'rtasidagi bilish yoki affektiv – baholash xususiyatiga ega bo'lgan axborot almashinuvida ularning o'zaro ta'sirlashuvi sifatida ta'riflanadi. Inson bioijtimoiy, ruhiy-ma'naviy mavjudot sifatida xilma-hil ehtiyojlarga ega. Ana shu ehtiyojlarning qondirib borilishi jarayonida inson shakllanadi, rivojlanadi, o'z ruhiy ma'naviy qiyofasini shakllantirib boradi. Inson ehtiyojlari tizimida muloqotga bo'lgan ehtiyoj eng muhim ahamiyat kasb etadi desak xato bo'lmaydi. Zero, insonning boshqa turdagi deyarli barcha ehtiyojlarining qondirilishi aynan uning muloqotga bo'lgan ehtiyojining nechog'li qondirilishi bilan bog'liq. Inson atrofidagi kishilar bilan muloqotga kirish jarayonida ularga o'zining barcha ehtiyojlari haqida xabar, ma'lumot beradi va atrofdagilar bilan ijtimoiy munosabatga kirishadi.

Muloqot barcha tirik jonzorlarga xosdir. Aynan odamlar darajasida u eng takomillashgan shakllarga ega bo'ladi, nutq vositasida anglanadi. Nutq-inson psixik kamolotining shaxs sifatida shakllanishining qudratli omilidir. Rus faylasufi R.S.Nemovning fikricha "Muloqot deyarli barcha tirik mavjudodlarda uchraydi. Lekin inson darajasida muloqot o'zining oliy darajasiga erishadi, onglilik, estetiklik va maqsadga yo'nalganlik kabi jihatlarni kasb etadi va eng muhimi, nutq vositasida o'zining eng oliy darajasiga erishadi". Inson organizmida muhim hayotiy elementlar inson tanasi bo'ylab harakatlanib, undagi hayotiylikni ta'minlagani kabi, muloqot jamiyatning ijtimoiy munosabatlar tizimidagi ana shunday hayotiylikni ta'minlaydigan asosiy omil hisoblanadi.

Muloqot birgalikdagi harakat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan, aloqa almashish, bir - biriga ta'sir etish, boshqalarni tushinish, odamlar o'rtasida aloqa o'rnatish va rivojlantirish jarayoni hisoblanadi.

Muloqotning verbal va noverbal vositalari ham mavjud. Til muomala vositasidir. Til muomalaga kirishuvchilar o'rtasidagi kommunikatsiyani ta'minlaydi, chunki uni axborot beruvchi ham, uni qabul qiluvchi ham birday tushunadi. Boshqa kishiga axborot beruvchi (kommunikator) va uni qabul qiluvchi (retsipient) muloqot jarayonida bir xil tildan foydalanishi kerak, aks holda bir - birini to'g'ri tushunolmaydi. Axborot almashish muomala qatnashuvchilariga tushunarli belgi va mazmunga ega bo'lishi kerak. Til so'z belgilari yig'indisidan iboratdir. So'zning ma'nosi uning mazmuniy tomonidir. Har bir alohida odamning harakatlari va faoliyatlarini alohida odamning harakati va faoliyatlarini 3 ta muhim omil belgilaydi. Birinchidan, butun insoniyatning yoki bir muncha tor doiradagi kishilar jamoasining ijtimoiy -tarixiy tajribasi belgilaydi. Kichkina bola dunyoni mustaqil ravishda bilab olmaydi, u ota - onasiga savollar beradi va ular unga javob beradilar, bu javoblardan bola o'z faoliyatini keyinchalik foydalanadigan umumiy bilimlarning faqat ozgina qismini oladi. Umumiy bilimlarning bu ozginagina qismini bola til shaklida, til yordamida so'z belgilari tizimida hosil qila oladi.

Maktabda ham xuddi shunday bo'ladi, o'quvchi olam haqida barcha bilim va ko'nikmalarini o'qituvchining tushuntirishidan yoki darslikdan, ya'ni til yordamida o'zlashtiradi. Bu erda til o'zining muhim vazifalaridan birini bajaradigan, ya'ni yashash vositasi ijtimoiy -tarixiy tajribani berish va o'zlashtirish vositasi tarzida namoyon bo'ladi. Ikkinchidan, har bir alohida odamning ish -harakati va faoliyati ko'pincha ijtimoiy qiymatga ega bo'lmagan o'zga kishilarning bevosita tajribalari belgilaydi.

Odamning "shaxsiy" tajribasi, o'z individual tajribasi boshqa kishilarning tajribalari va ijtimoiy tajribaning o'ziga xos aralashmasidan iborat. Odam hayvondan farqli ularoq, o'z harakatlarini rejalashtira oladi. Bunday rejalashtirishdan va umumiy fikriy masalalarni hal qilishning asosiy quroli tildir. Bu erda biz tilning uchinchi vazifasi aqliy faoliyatning (idrok, xotira tafakkur, xayol) quroli sifatidagi vazifasiga to'qnash keldik. So'z belgilari tizimi sifatida tildan nutq faoliyatida foydalaniladi.

Bugungi kunga qadar insoniyat kishilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni tashkillashtirish, boshqarish va tartibga solishning muloqotdan samaraliroq mexanizmini o'ylab topgani yo'q. Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, insoniyatning eng qadimiy ajdodlari muloqotga kirishishni o'ylab topmaganlarida balki insoniyat sivilizatsiyasi ham bo'lmas edi. Chunki, muloqot jarayonida inson atrofdagilar bilan informatsiya va ma'lumot almashadi, bilganlarini boshqalarga tarqatadi, bilmaganlarini boshqalardan o'rganadi.

Muloqot kishilarning hamkorlikdagi faoliyati ehtiyojlari asosida tug`iladigan ular o`rtasidagi aloqa rivojlanishining ko`p qirrali jarayonidir. Muloqot hamkorlikdagi faoliyat qatnashchilari o`rtasida axborot almashinishni o`z ichiga oladi, bu muloqotning kommunikativ tomonini ifodalaydi. Odamlar bir - biri bilan munosabatga kirishishda tildan muomala vositasi sifatida foydalanadilar. Muloqotning ikkinchi tomoni muomalaga kirishuvchilarning o`zaro ta`siridir. Bunda faqat so`zlar emas, balki harakat va holatlar ham almashinadi. Masalan, sotuvchi bilan haridor o`rtasida biror so`z aytmasdan muomalaga kirishish mumkin.

Muloqotning uchinchi tomoni muomalaga kirishuvchilarning bir - birini idrok qilishidir. Muomalaga kirishuvchilarning bir -birini to`g`ri tushunishi muhim ahamiyatga ega. SHunday qilib, muloqotning shartli uch tomonini ajratish mumkin: kommunikativ (axborot berish), interaktiv (o`zaro ta`sir) va pertseptiv (o`zaro idrok qilish). Muloqotning bu uch tomonining birligi muomalaga kirishuvchi kishilarning o`zaro munosabati va hamkorlikdagi faoliyatining tashqil etish usuli sifatida namoyon bo`ladi.

Muloqotning o`rni insonni muayyan faoliyatga ruhlantirishda ham namoyon bo`ladi. Odamlar guruhidan uzoqlashgan, ular nazaridan qolgan odamning qo`li ishga ham bormaydi, borsa ham jamiyatga emas, balki faqat o`zigagina manfaat keltiradigan ishlarga undaydi. Ko`plab tadqiqotlarda odam yolg`izligining uning ruhiyatiga ta`siri o`rganilgan.

Masalan, uzoq vaqt yolg`iz bo`lgan odamda idrok, tafakkur, xotira, hissiy xolatlarning buzilishi qayd etilgan. Taqdir taqozosi bilan yolg`izlikka mahkum etilgan odamlarning maqsadli faoliyatlar bilan o`zlarini band etishlari u qadar katta salbiy o`zgarishlarga olib kelmasligini ham olimlar tomonidan o`rganilgan. Tadqiqotlardan bizga ma`lumki, har qanday yolg`izlik va muloqotning yetishmasligi odamda muvozanatsizlik, hissiyotga beriluvchanlik, xadixsirash, xavotirlanish, o`ziga ishonchsizlik, qayg`u, tashvish hislarini keltirib chiqaradi. Shunisi qiziqki, yolg`izlikka mahkum bo`lganlar ma`lum vaqt o`tgach ovoz chiqarib, gapira boshlasharkan. Bu avval biror ko`rgan yoki his qilayotgan narsasi xususidagi gaplar bo`lsa, keyinchalik nimagadir qarab gapiraverish ehtiyoji paydo bo`ladi.

Shaxsning muloqotga bo`lgan ehtiyojining to`la qondirilishi uning ish faoliyatiga ham ta`sir ko`rsatishi aniqlangan. Odamlar, ularning borligi, shu muhitda o`zaro gaplashish imkoniyatining mavjudligi fakti ko`pincha odamni ishlash qobiliyatini ham oshiradi, ayniqsa, gaplashib o`tirib qilinadigan ishlar, birgalikda yonma - yon turib bajariladigan operatsiyalarda odamlar o`z oldida turgan hamkasbiga qarab ko`proq, tezroq ishlashga kuch va qo`shimcha iroda topadi. To`g`ri, bu hamkorlikda o`sha yonidagi odam unga yoqsa, ular o`rtasida o`zaro simpatiya hissi bo`lsa, unda odam ishga «bayramga kelganday» keladigan bo`lib qoladi. Shuning uchun ham amerikalik sotsiolog hamda psixolog Jon Moreno asrimiz boshidayoq ana shu omilning

unumdorlikka bevosita ta'sirini o'rganib, sotsiometrik texnologiyani, ya'ni so'rovnomasida bir - birini yoqtirgan va bir - birini inkor qiluvchilarni aniqlagan va sotsiometriya metodikasiga asos solgan edi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. А.А.Бодалев. Акмеология. Москва. Изд.МГУ. 2010. С.261
2. Р.С.Немов. Психология. Москва. Лит.Рес. 2018. С.118
3. В.Н.Мясишев. Основные проблемы и современное состояние психологии отношений. Москва. 2011. С.125
4. Абдумажидова Х. Цивилизация, тараккиёт, модернизация ва глобаллашув жараёнларининг ўзаро алоқадорлиги. Фалсафа ва ҳаёт халқаро журнал 2020 №2 Махсус сон. 39- 46б
5. Вгајнокov ,В.Х.Мuloqot madaniyati va semioz/В.Х.Вјакнокov// Madaniyatning etno-belgi funksiyalari.-1991-S.90-104
6. М.Мақсудова.Мuloqot psixologiyasi.Toskent.Turon-Iqbol/2006-S.92-101
7. В.Н.Мясишев. Основные проблемы и современное состояние психологии отношений. Москва. 2011. С.125
8. Muomala madaniyati.В.Нусанов, V.G'ulomov.Toshkent.2009.